

ISOVIHA

VILJO RAUTA

Isoviha

Viljo Rauta

Isoviha

SAGA Egmont

Isoviha

Cover image: Shutterstock

Kirja ilmentää aikaa, jona se on kirjoitettu, ja sen sisältö voi olla osittain vanhentunutta tai kiistanalaista.

Copyright © 1943, 2022 SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788728445594

1. POD edition

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor, be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

This work is republished as a historical document. It contains contemporary use of language.

www.sagaegmont.com

Saga Egmont - a part of Egmont, www.egmont.com

Johdanto

Jalopeuran merkeissä syntynyt Kaarle XII kruunattiin viidentoista ikäisenä kuninkaaksi, ”joka ei kenellekään maailmassa ollut velvollinen tekemään tiliä toimistaan, vaan jolla oli täysi valta mielensä mukaan ja kristillisenä kunninkaana hallita ja vallita valtakuntaansa”. Hän peri isältään valtion, joka pinta-alaltaan, Venäjää lukuun ottamatta, oli Euroopan suurin. Ruotsin raha-asiat olivat kunnossa, valtiovelka melkein tyystin maksettu, sotalaitos oli järjestetty uudelleen, ja kauppa ja merenkulku kukoistivat.

Nuori kuningas sai kuitenkin jo ensimmäisinä hallitsijavuosinaan kokea, että hän oli joutunut hoitamaan savijaloilla horjuvaa jättiläistä. Valtakunta oli keinotekoinen. Sotilasmaantieteellisesti sen asema oli kaikkea muuta kuin kehuttava. Suunnattoman pitkät maarajat eivät tarjonneet juuri lainkaan luonnollisia puolustusesteitä, ja Itämeri lahtineen jakoi valtakunnan neljään toisistaan erillään olevaan lohkoon, joihin oli vaikea pitää yllä säännöllistä yhteyttä. Ruotsin väkiluku oli

toisiin suurvaltoihin verrattuna suhteettoman pieni — siitä ei hädän hetkenä voitu pusertaa sotajoukkoa, jonka miesluku olisi riittänyt kaikkien rajojen puolustamiseen. Tämä käy hyvin ilmi siitä, että jo rauhan aikanakin täytyi varsinkin linnoituksissa pitää runsaasti palkkasoturijoukkoja. Valtakunnan rajoja vedettäessä oli kansallisuusnäkökohdat jätetty kokonaan huomioonottamatta — suomensukuiset kansat, saksalaiset, lättiläiset ja monet muut kansallisuudet, oli väkivaltaisesti suljettu samaan piiriin, joten minkäänlaisesta yhteishengestä ei voinut olla puhuttakaan. Sellaisen luomiseksi ei myöskään sanottavammin, yhteisen uskonnon ylläpitämistä lukuun ottamatta, oltu työskenneltykään, vaan valloitetuja alueita oli hoidettu provinsseina, joiden asukkailla oli kyllä valtakuntaa kohtaan velvollisuuksia, mutta ei minkäänlaisia oikeuksia kansakunnan jäsenenä.

Suomi oli vuosisataisena liittolaisena muihin alusmaihiin nähden hieman toisenlaisessa asemassa — menivätpä eräät valistuneimmat ruotsalaiset niinkin pitkälle, että nimittivät sitä liittovaltion toiseksi vallaksi — ja suomalaiset olivat myös oikeutetut sanomaan sanansa valtakunnan asioitten hoitoon nähden. Yhteenkuuluvaisuudentunne oli tälläkin puolen ilmeinen, yhdessä surtiin onnettomuuksia ja yhdessä riemuuttiin onnellisia tapahtumia. Varsin kuvaavaa tässä suhteessa on suomenkielinen runo ”Ilon ja riemun huuto” Kaarle XII:n kruunauksen johdosta. ”Majesteetin Caikein nöyryn ja alimaisin Palvelija” Joh. H. Schaefer julistaa siinä:

”Se suurin RUHTINAS/ cuin istu Taiwas corckeill’/
Jong Neuwooll alhal tääll/ caick tapahtuwat ihmeill;

Sen tehnyt ombi/ jot' sä RUOTZIN ma nyt näe/
 Ett Woiteldu on tott'/ Herr CAROLUXEN pää.
 YX JALOPEURA nuor/ meill Ruotzalaisill pohias/
 Joll' iso ymmärys/ ja sydän ombi rohkia:
 Paitz Jumalat ei ol'/ meill' corckemp' kenengän/
 Cuin suuri CAROLUS/ se ISÄNS wertainen.
 Ei ainost' Ruotzalaist/ ja Saxa/ Wirolaiset/
 Eik' yxin Ingrileist/ sull' nöyrät alimaiset:
 Ei waiwon Vänä/ Lapp'/ ne ilost kerskawat/
 Waan Suomalaiset myös/ he Onnen huutawat
 Sull' CARLEI RUHTINAS! Joll' woima jolla walda/
 Nyt meidän ylitzem/ on suotu Jumalalda:
 Hän caickis Menastyst' ja Onnen andakon/
 Jit pitkän Ijän pääll/ Ilohons saattakon!!!”

Suomalaisilla oli kuitenkin oma kielensä ja oma kansallisuutensa, joita ei tuhatvuotinenkaan yhdessäolo olisi kyennyt hävittämään, ja vaikka tämän seikan tuottamat haitat vielä silloin olivatkin vähäiset, merkitsivät ne kuitenkin repeämää suurvallan perusmuurissa.

Ruotsin naapurivaltakunnat olivat kateellisina katselleet sen nousua kohden mahtavuutta, ja ne odottivat vain sopivaa hetkeä nujertaakseen yhteisvoimin ylpeän nousukkaan. Välit Tanskan kanssa kävivät vuosi vuodelta yhä huonommiksi, eivätkä norjalaisetkaan suinkaan olleet unohtaneet sitä, että heidät oli aikaisemmin voimalla nujerretty. Puola-Liettua oli sen jälkeen kun Saksin August II oli valittu sen kuninkaaksi, tullut vaarallinen ja vallanhimoinen naapuri, mutta synkin pilvi uhkasi kuitenkin idästä.

Pietari-tsaari oli jo vuonna 1697 julkisesti lausunut, ettei hän tulisi lepäämään ennen kuin olisi saavuttanut vankan jalansijan Itämeren rannalla päästäkseen kehittämään Venäjän kauppaa ja saattaakseen valtakuntansa muun maailman yhteyteen.

Puhuttiin kyllä hymyillen hänen leikkirykmenteistään, mutta todettiin samalla huolestuneina niitten yhä kasvava lukumäärä.

Niin kauan kuin kukin näistä naapureista toimi yksin ja ajoi omaa politiikkaansa, ei Ruotsilla ollut syytä pelkoon. Mutta uuden vuosisadan sarastaessa kiipesi poliittiselle näyttämölle mies, joka sai Pohjolan suurvallan viholliset lyömään kättä toisilleen. Ruotsin alamainen, liiviläinen aatelismies Juhana Reinhold Patkul, joka aikoinaan oli tuomittu valtiopetoksesta, käytti koko synnynnäisen oveluutensa ja taitonsa sellaisen liiton luomiseksi, joka pystyisi nujertamaan Ruotsin. Hän sai lopulta Venäjän Pietarin, Puolan Augustin ja Tanskan Fredrikin tekemään keskenään liiton. Ajankohtaa pidettiin hyökkäykseen varsin sopivana juuri silloin, kun Ruotsin valtakuntaa hallitsi ”kokematon lapsikuningas”.

Kaarle XII oli parhaillaan karhunjahdissa, kun hänelle tuotiin tieto, että saksilaiset joukot olivat kesken rauhan aikaa yrittäneet salaisella äkkiryynnäköllä valloittaa Riian. Tämä tapahtui maaliskuun 9 päivänä 1700, ja jo saman kuun kahdentenakymmenentenä tuli toinen isku — Tanskan ilmoitettiin käyneen Ruotsin liittolaisen Holstein-Gottorpin herttuakunnan kimppuun. Nämä vihollisuudet, joihin sitten elokuussa Pietari-tsaarikin yhtyi, aloittivat suuren Pohjan sodan, joka niin mullistavasti tuli vaikuttamaan meidän kansamme kohtaloon. Suomi oli ollut mukana luomassa Ruotsin suurvalta-asemaa, ja nyt sai se uhrata viimeisetkin voimansa tämän aseman puolustamiseen. Se sai uhrata kaikkensa

voittamatta mitään, ja sen kärsimyshistoriasta koetetaan seuraavissa luvuissa antaa suppea kuvaus.

Viljo Rauta

I osa

Suuri pohjan sota 1700—1714

I.

Suomi antaa miehensä

Kaarle XI oli ruotujakolaitosta järjestäessään luvannut suomalaisille, että sen jälkeen kun he olivat vapaaehtoisesti sitoutuneet hankkimaan ja ylläpitämään sotamehiä, ei heiltä enää mitään lisärasituksia vaadittaisi, vaan: ”he itse, heidän lapsensa ja väkensä, jotka talojen viljelykseen ja hoitoon ynnä miehistön hukan täyttämiseksi välttämättömästi voidaan tarvita, olivat sotamiehenotoista sekä kaikista niiden yhteydessä olevista rasituksista, minkä nimellisiä ne sitten lienevätkin, sekä kaksinuksista ja pakollisista värväyksistä, nyt ja vastaisina aikoina kokonaan vapautetut.”

Tyhmiä ruokitaan lupauksilla.

Heti, kun sota oli puhjennut, huhtikuussa 1700, Kaarle XII antoi maaherroille ohjeita lisämiehistön hankkimista varten. Niissä kehoitettiin maaherroja unohtamaan isän lupaus ja ”tarkoituksenmukaisilla ja pontevilla puheilla huomauttamaan talonpojille, miten he yli 20 vuotta ovat saaneet nauttia rauhan suloutta, mutta nyt tarvittiin uhrauksia maan puolustamiseksi;

oli kuitenkin hankalaa kutsua mies talosta kuten ennen vihollisen tullessa oli ollut tapana, koska siitä maanviljelys ja sadonkorjuu tulisivat kärsimään, jota paitsi kokemus oli osoittanut, että sellainen kokoonkutsuttu talonpoikaisjoukko olisi voinut heikosti tai ei ollenkaan puolustautua, kun vihollinen nykyiseen sodankäymistapaan ahdistaa sitä”. Oli sen vuoksi meneteltävä niin, että kolme ruotua yhdessä hankkisi yhden sotamiehen ja kolme ratsutilaa yhteisesti yhden ratsumiehen.

Ja muuten meneteltiin, kuten rikottuihin lupauksiin nähden aina on menetelty, annettiin uusi lupaus. Uskoteltiin pyhästi, että nämä näin asetetut miehet tultaisiin käyttämään vain kotiseudun ja oman kamaran puolustamiseen, ja että niitä ei kuljetettaisi maasta pois, vaan päinvastoin päästettäisiin heti vapaiksi, kun pahin sodanuhka olisi vältetty. Mutta tuskin oli muste ehtinyt kuivua paperilla, jolle tämä vakuutus kirjoitettiin, kun miehet jo lastattiin laivoihin ja kuljetettiin meren poikki Tallinnaan.

Tulevaisuus tarjosi kuitenkin vielä tilaisuuksia uusien lupauksen antamiseen. Ennen kuin ryhdymme niitten rikkomista tarkastelemaan, on kuitenkin syytä hieman yksityiskohtaisemmin tutustua Suomen silloisen sotalaitoksen järjestelyyn.

Kaarle XI järjesti sotajoukkonsa ruotujakolaitoksen perusteella jonkinlaisen asevelvollisuuden pohjalle. Tämä velvollisuus ei kuitenkaan ollut henkilökohtaista laatua, vaan perustui maaomaisuuteen, ollen siis tavallaan osa verotuksesta. Ruotutalot — Suomessa kuului yhteen ruotuun tavallisimmin kaksi kolme taloa — asettivat yhteisesti sotamiehen, jonka paitsi palkkaa, piti isänniltään saada myöskin asunto ja ruoka. Myöhemmin tuli kuitenkin tavaksi, jota hallituskin kehoitti noudattamaan, että sotamiehelle rakennettiin pieni torppa ja

annettiin sen verran maata, että hän voi sen avulla elättää yhden lehmän. Torppaan muutettuaan sotamies ei enää saanut taloista ruokaa, mutta sen sijaan saattoi hänen perheensä silloinkin, kun hän itse joutui sotaretkelle, asua ja viljellä torppaansa. Isännille tekemiensä maatoitten korvaukseksi piti ruotusotamiehen saada näiltä jokapäiväinen sarkapuku, mutta valtio hankki hänelle sotilaspuvun. Rahapalkka oli valtakunnan eri osissa erilainen. Suomessa oli Kaarle XI määrännyt ratsumiehille maksettavaksi rauhan aikana kuusi ja sota-aikana kahdeksan hopeataaleria ja jalkamiehille hieman vähemmän. Mitään muita palkkaetuja ei sotamies olisikaan saanut nauttia, mutta ennen pitkää tuli yleiseksi tavaksi maksaa myöskin pestiraha, joka kohosi sitä suuremmaksi, kun isompi puute miehistä tuli.

Ratsutilojen eli rusthollien tuli vuorostaan huolehtia ratsumiesten asettamisesta. Rustholleiksi valittiin varakkaimmat tilat, ja muodostivat ne joko yksinään tai kaksi yhdessä yhden rusthollin. Joskus niihin saatettiin vahvistukseksi liittää joitakin läheisiä pikkutaloja, joita tällöin nimitettiin aukumenteksi. Ratsutilojen tuli, paitsi miestä, asettaa myöskin hevonen ja hankkia niin miehelle kuin hevosellekin kaikki tarpeelliset varusteet. Tällaisten menojen korvaukseksi olivat ratsutilat kuitenkin vapautetut tilojen veroista.

Sotamiesten kokoon nähden ei asetettu vaatimuksia, mutta oli määrätty, että miehen tuli olla nuori, vankka ja terve. Hevosesta säädettiin, että sen tuli olla kelvollinen. Yleisissä tarkastuskokouksissa, joihin kaikkien rusthollarien ja ruotumestarien oli saavuttava, todettiin, että miehet ja hevoset olivat ”mitan täyttäviä”. Ruotu- ja ratsumiehet palvelivat yleensä niin kauan, kunnes heidän vanhuudenheikkouden vuoksi oli

erottava, ja silloin oli kolmen kuukauden kuluessa hankittava uusi mies tilalle.

Ruotuväen päällystökysymys oli järjestetty siten, että upseerit saivat kruunulta virkatalon eli puustellin, jona tavallisesti käytettiin reduktion kautta kruunulle palautettuja tiloja. Virkatalonsa hoidosta oli upseeri vastuussa valtiolle, ja talon tulot laskettiin hänen palkkaeduikeeseen.

Rauhan aikana olivat upseerit ja sotamiehet samassa asemassa kuin muutkin kansalaiset, ja samojen siviilituomioistuimien alaiset. Vain harjoituskokouksissa ja sodassa he kuuluivat sotalain alaisuuteen.

Harjoituksia oli määrätty pidettäväksi komppanioittain vähintään kerran kuukaudessa ja rykmentin puitteissa ainakin kerran vuodessa, mutta tehtiin tästä säännöstä Suomeen nähden sellainen poikkeus, että harjoituskokoukset jätettiin eversteistä riippuviksi.

Jalkamiehen sotilaspuku oli kokonaan nahasta ja sen lisäksi kuului siihen sinisestä verasta valmistettu kaapu ja korkea työttöhattu. Aseena oli piilukkoinen kivääri ja vyöllä miekka. Ratsumiehillä oli pitkävartiset, kannuksilla varustetut saappaat, nahkahousut, nahkahaarniska eli költeri sekä harmaa verkatakki ja samanvärisen kaapu sekä päähineenä ”hyvä ja kaunismuotoinen hattu”. Ratsumiehen aseina oli karapiini, kaksi pistoolia ja suora miekka.

Ruotujakolaitosta ei voitu toteuttaa koko Suomessa samanaikaisesti, sillä Pohjanmaan talonpojat suhtautuivat siihen niin epäluuloisesti, että Kaarle XI katsoi viisaimmaksi suostua heidän anomukseensa ja säilyttää tässä maakunnassa entisen tapaisen sotaväenottotavan.

Vuodet 1713–1721 ovat jääneet Suomen historiaan erityisen verisinä. Isonvihan aikana Venäjän tsaarin sotilaat valtasivat suuria osia Suomesta. Lähes koko Etelä-Suomi oli miehitetty. Pohjanmaan alue koki erityisen kovia miehityksen aikana – esimerkiksi Hailuodon saarella kasakat tappoivat yhden yön aikana yli 800 henkeä. Myös Kemi ja Tornio saivat osansa verisestä terrorista.

Viljo Raudan “Isoviha” on perusteellinen katsaus isonvihan aikaisiin tapahtumiin.

Viljo Rauta on Viljo Kalervo Niukkasen (1902–1944) peitenimi. Hän julkaisi erityisesti seikkailuromaneja. Ammatiltaan Niukkanen oli toimittaja.